

Επικοινωνώντας με το παρελθόν μας, η ‘άλλη’ γλώσσα των μνημείων

Παναγιώτης Δούρος
Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου

Περίληψη:

Τι συγκροτεί άραγε την γλώσσα των μνημείων μας και τι εκπέμπουν, πώς αποκωδικοποιούμε το παρελθόν μέσα από την αρχική τους αφήγηση και την πρώτη τους μορφή. Και πώς καλούμαστε να τα επανασυστήσουμε στο παγκόσμιο κοινό που αναζητά το παρελθόν του – την πρώτη ύλη - ως μέσο ερμηνείας του σήμερα και ως κλειδί για το μέλλον. Δύο τρανταχτές περιπτώσεις αρχαιολογικών πάρκων της χώρας μας αναδεικνύουν την σύγχρονη παθογένεια αλλά και την προοπτική μέσα από την δημόσια αρχαιολογία, την πολιτιστική διαχείριση και τις νέες πρακτικές επικοινωνίας και αξιοποίησης του πολιτιστικού μας αποθέματος.

Abstract:

What constitutes the language of our monuments and what they emit, how do we decode the past through their original narrative and their first form. And how we are called upon to reconstitute them in a global audience seeking its past - the raw material - as a means of interpreting today and as a key to the future. Two very interesting cases of archaeological parks in our country highlight the modern pathogenesis as well as the perspective through public archeology, cultural management and new communication and exploitation practices of our cultural reserve.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Τσιτσανούδη για αυτήν την εξαιρετική πρωτοβουλία και να συγχαρώ τους διοργανωτές καθώς μας μπολιάζουν όλο και περισσότερο με το μικρόβιο της φροντίδας της γλώσσας και του πολιτισμού μας, κυρίως σε μη προνομιούχες γωνίες της χώρας μας αλλά και στο εξωτερικό, όπως μαθαίνουμε για τα προσεχή σχέδια εξάπλωσης του Θερινού Πανεπιστημίου.

Θα εστιάσω στην γλώσσα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, γλώσσα που έχει μεταφραστεί ποικιλοτρόπως ανάλογα με τους καιρούς, ωστόσο γλώσσα υπαρκτή που στοιχειώνει την ταυτότητα μας και καθορίζει την εθνική μας υπόσταση. Την

αφουγκραζόμαστε άραγε με τον ίδιο τρόπο; Μήπως δείχνουμε δυσανάλογη αδιαφορία; Και πώς την παρουσιάζουμε στους ξένους επισκέπτες που κατακλύζουν κάθε καλοκαίρι μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους και αρχαία θέατρα;

Επίσης ποια γλώσσα μιλάνε τα μνημεία μας; Έχουν φωνή τα αρχαία υλικά κατάλοιπα; Ή αντηχούν τις δικές μας όπως η Αμφίπολη που προκάλεσε εθνικό διχασμό και επιστημονικές έριδες... Είναι ρωμαϊκή ή ελληνιστική ή μακεδονική; Τα μνημεία συνιστούν, συγκροτούν μνήμη, συναποτελούν το μίτο της ιστορίας και της συνέχειας στον χρόνο. Πότε πρέπει να μιλάνε κι εμείς ποιους σκοπούς αφουγκραζόμαστε; Τι είδους νοήματα και σκέψεις αποπνέουν τα μνημεία μας; Είναι ανώτερα των λέξεων; Πιο υπερβατικά; Ή εμείς τα ιεροποιούμε; Προφανώς και ενσαρκώνουν τις ιδέες, τα ιδεολογήματα των ιδρυτών τους, κοινωνιών ή φυσικών προσώπων όπως το Ηρώδειο. Η δική μας αδράνεια ωστόσο, η αμήχανη στάση που ως πολιτεία κυρίως τηρούμε, τα απενεργοποιεί, τα μετατρέπει σε φόρμα, ντεκόρ, τα νεκρώνει καθώς η μοίρα τους ταυτίζεται με την ανάκληση του παρελθόντος αλλά και την παροχή απαντήσεων διαχρονικά. Αναμοχλεύουν και ενεργοποιούν εκ νέου το παρελθόν, θυμίζουν, εκπέμπουν μηνύματα οπότε η σιωπή μεταφράζεται αν μη τι άλλο σε φίμωση. Σε συνέχεια των ερωτημάτων που εγείρουν, άραγε με τον ίδιο τρόπο εκτίθενται στον επισκέπτη, τα ίδια πράγματα αντιλαμβάνεται ο προ πεντηκονταετίας επισκέπτης με τον σύγχρονο παρατηρητή; Η μουσειολογία και η μουσειογραφία πως επηρεάζουν; Κατά πόσο και προς ποια κατεύθυνση άλλαξε ο κώδικας, το ύφος και το περιεχόμενο; Τα πολλαπλά κοινά, που επικαλείται η νεότερη αρθρογραφία, και ο οικουμενικός τους ρόλος, ως προέκταση, σημαίνει σίγουρα πολλαπλές αναγνώσεις.

Η προβληματική, γεμάτη παθογένειες απόδοση και παρουσίαση στο κοινό, όπως γίνεται στις πλείονες περιπτώσεις, σημαίνει αυτομάτως και μια ανάπηρη, ελλιπή πατριδογνωσία. Ο όρος «πολιτισμική δημοκρατία» δεν μπορεί να είναι ένα ακόμη ευφυολόγημα αλλά ένα μεθοδολογικό εργαλείο ώστε να βρουν αποδέκτες η πολιτιστική μας κληρονομιά. Η Ελλάδα διαθέτει εμβληματικά τοπόσημα, χώρους ναυαρχίδες πολιτιστικής ανάπτυξης και τουριστικής προβολής όπως οι Μυκήνες, Δελφοί, Ολυμπία, Ελευσίνα, Δίον Πέλλα, Βεργίνα, Αρχαία Αγορά, Βραυρώνα, Σούνιο, Κέρος, Δήλος, Δωδώνη και πολλά άλλα.

Ως ενδεικτική περίπτωση μελέτης, η νήσος Δήλος αρκεί ώστε να ξετυλίξουμε τον μίτο της γλώσσας του παρελθόντος μας άμεσα και πρακτικά. Παρά την υψηλή

αναγνωρισιμότητα ως μνημείο Unesco και την γειτνίαση με την εξόχως διάσημη Μύκονο, το νησί – ιερό δεν προσφέρει την ολιστική εμπειρία της ανάκλησης και της ανάγνωσης του παρελθόντος στο οποίο διαδραμάτισε τον πλέον σημαίνοντα και διακεκριμένο ρόλο.

Δεν διαθέτει ούτε την στοιχειώδη σήμανση, ποια περιπατητική πορεία ενδείκνυται, όπως επίσης δυστυχώς δεν δίνει την βασική πληροφορία για το τι αντικρίζεις σε κάθε χώρο. Δηλαδή ένας αναλλημματικός τοίχος ή ένα άγαλμα μπορεί να είναι κλασσικής, ελληνιστικής ή ρωμαϊκής περιόδου... Έχεις κανείς την αμηχανία μπροστά σε κάτι σημαντικό που δεν ξέρει ωστόσο τι ακριβώς αντιπροσωπεύει. Κοινώς έχουμε την περίφημη αρχαιολογία του how loving, το κοινό αντιλαμβάνεται ενστικτωδώς την σημασία και την σημαντικότητα δίχως το ειδικό ιστορικό και αισθητικό πλαίσιο σε έναν μοναδικό από κάθε άποψη χώρο. Παρά την εξέλιξη της δημόσιας αρχαιολογίας, την ύπαρξη χορηγών ή χρηματοδοτικών πηγών από την Ε.Ε. φαίνεται πως καταδικάζουμε τα μνημεία μας σε αλαλία, άφωνα εξυπηρετούν τις φαντασιακές μας κοινότητες. Μόλις πολύ πρόσφατα παρουσιάστηκε μία έκθεση σύγχρονων γλυπτών ενταγμένων στον χώρο διάσπαρτα με τον τίτλο της συνομιλίας. Είναι μάλλον χαρακτηριστικός ο τίτλος, ότι υπάρχει διάλογος, κάτι που προϋποθέτει κοινή γλώσσα.

Δεύτερο παράδειγμα, επίσης πολύ συμπυκνωμένα, η περίπτωση της αρχαίας Επιδάουρου. Το μεγάλο θέατρο που κάθε καλοκαίρι συγκεντρώνει μεγάλο αριθμό παραστάσεων και επισκεπτών, επικουρούμενο από το μικρό ρωμαϊκό θέατρο στο παλιό λιμάνι μονοπωλεί το ενδιαφέρον και φαίνεται να ταυτίζεται στην συνείδηση του κόσμου και της προβολής με το αρχαίο δράμα. Μονοδιάστατα. Ωστόσο η Επιδάουρος σηματοδοτεί ένα πολύ μεγαλύτερο αρχαιολογικό πάρκο, ένα ολιστικό αρχαιολογικό αφήγημα καθώς διαθέτει στάδιο, Ασκληπιείο, εγκαταστάσεις για τους ασθενείς της αρχαιότητας, αιγυπτιακό ναό και άλλα ενδιαφέροντα μνημεία που κάθε χρονιά προστίθενται από τις ανασκαφές σε εξέλιξη. Υπάρχει μια πολύ συγκεκριμένη διαδρομή από το λιμάνι μέχρι το αρχαίο θέατρο, την οποία ακολουθούσε στην αρχαιότητα ο πιστός ή ο ασθενής και περιελάμβανε τελετουργικό κάθαρσης και παραμονής ανάλογα με την διάγνωση. Ένα πολύ αξιόλογο σημείο της τότε προσέγγισης στον χρήζοντα θεραπείας ήταν η σύσταση παρακολούθησης κωμωδίας ή τραγωδίας, κατ' αντιστοιχία με την διάγνωση μελαγχολίας ή προβληματισμού και σύγχυσης. Η τέχνη δηλαδή στην υπηρεσία της ιατρικής των αρχαίων, ο Διόνυσος και ο Ασκληπιός σε αγαστή συνεργασία. Ανάλογη υπήρξε και η «δίαιτα» όπως και η άσκηση προκειμένου να

θεραπευτεί ο ασθενής. Πτυχές και εκφάνσεις που εν πολλοίς αγνοούμε ή θα είχαν τεράστια απήχηση μέσω άλλης προβολής και επικοινωνίας του χώρου.

Τα τελευταία χρόνια η εικόνα της αρχαίας Επιδαύρου ολοκληρώνεται ανασκαφικά και προκύπτει ότι είναι κάτι πολύ πιο ολοκληρωμένο και σημαντικό από ένα μονάχα αρχαίο θέατρο το οποίο διαχειρίζεται κατ' αποκλειστικότητα ένας πολιτιστικός οργανισμός (το Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου).

Ωστόσο η σημερινή επίσκεψη στον χώρο, σε έναν ιστορικό δήμο της χώρας με διαχρονική δράση που φτάνει ως την νεότερη ιστορία, δεν αποδίδει ούτε κατ' ελάχιστο τον αντίκτυπο των χρόνων της ακμής του. Ταυτίζεται περισσότερο με μία άρτια παράσταση και την τοπική γαστρονομία παρά με την λειτουργία ως το πιο διάσημο Ασκληπιείο της ενδοχώρας και σε επαφή με ένα τεράστιο δίκτυο σε ολόκληρο τον τότε γνωστό κόσμο.

Ο τομέας της πολιτιστικής διαχείρισης καλείται να επουλώσει αυτές τις ελλείψεις και τις διαστρεβλώσεις ανάγνωσης του παρελθόντος. Δεν χρειάζεται άλλη ανάγνωση ή χρήση αλλά επανάχρηση και υπενθύμιση του ρόλου, της θεμελιώδους ύπαρξης των δεκάδων μνημείων που συναπαρτίζουν τελικά ένα ολοκληρωμένο οικοδόμημα.

Οι δύο περιπτώσεις που προανέφερα είναι μόνο η αρχή μιας άλλης διάστασης παρουσίας των μνημείων και του πολιτισμού μας. Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε τους διάσημους Δελφούς, τον «ομφαλό του κόσμου» κατά τους αρχαίους με ένα θέατρο που σιωπά επί δεκαετίες παρά την προνομιακή του θέση και τα ελάχιστα χρήματα που απαιτούνται για την αναστήλωση και επανάχρηση του. Και πολλές άλλες περιπτώσεις.

Τα μνημεία λοιπόν αφηγούνται επαρκώς και επιστημονικά τεκμηριωμένα στην χώρα μας την μνήμη; Και όταν πρόκειται για παλίμψηστα ή διαρκώς σε χρήση; Μας μένει η εντύπωση ότι κάθε εποχή είναι ξεχωριστή από την προηγούμενη και την επόμενη, ωστόσο κάθε πολιτισμός είναι μια ατέλειωτη συνέχεια και η αφηγούμενη Ιστορία αναδεικνύεται σε μια «διαλεκτική της διάρκειας», που μελετά όχι μόνο το παρελθόν αλλά και το παρόν. Θυμίζει την πόλη Μοράβια στις Αόρατες Πόλεις του Ιταλό Καλβίνο.

Προκύπτει άραγε ένας κοινός πολιτισμικός κώδικας που να αναδύεται μέσα από την σχέση ενός μουσείου με το κοινό του; Σήμερα ο εκάστοτε αρχαιολογικός χώρος αντανakλά την προσωπικότητα, τις ανησυχίες και την αντίληψη του αρχαιολόγου του.

Και η αλήθεια είναι πως έχουμε από τους καλύτερους παγκοσμίως (Ντούμας, Θέμελης Παντερμαλής κα).

“Μόνο διαμέσου της γλώσσας, τα πράγματα του κόσμου, μπορούν να γίνουν γνωστά” (M. Foucault 1973). Η γλώσσα παρουσιάζει και ταυτόχρονα κατασκευάζει ένα θέμα με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Σύμφωνα με τον Foucault, η παραγόμενη γνώση εμπεριέχει στρατηγική καθώς προκύπτει σε δεδομένη ιστορική στιγμή και τόπο σύμφωνα με τα συμφέροντα συγκεκριμένων ανθρώπων. Ως εκ τούτου, ο πολιτισμικός λόγος δημιουργεί και επηρεάζει την εικόνα των αντικειμένων για τα οποία μιλά και τα μνημεία έχουν αποκτούν νόημα στο πλαίσιο ενός πολιτισμικού λόγου.

Τα μουσειακά αντικείμενα αντίστοιχα και τα αρχαιολογικά ευρήματα διηγούνται μια ιστορία παράγοντας νόημα μέσα από τον τρόπο που εκτίθενται (μουσειογραφικά) και απλώνονται σε μια έκθεση, κατασκευάζουν εσκεμμένα ένα νοηματικό πλαίσιο. Επομένως, τα μουσεία δεν είναι ουδέτεροι χώροι_αλλά διαχειρίζονται και παράγουν νοήματα (συνεχώς εξελισσόμενα) τα οποία σχετίζονται με ζητήματα εξουσίας. Δεν αποτελούν απλές απεικονίσεις αλλά οδηγούν τους επισκέπτες σε συγκεκριμένα συμπεράσματα, σε μία δηλαδή κυρίαρχη ανάγνωση.

Σύμφωνα με την σημειωτική προσέγγιση και την συμβολή του Ronald Barthes, τα εκτιθέμενα αντικείμενα και η όποια πληροφορία διαχέεται, έχουν την ικανότητα να σημαίνουν και να συμβολίζουν, λειτουργούν εξίσου σαν σημεία και σύμβολα. Κατά τον Barthes, “το σημείο προκύπτει από την ένωση του σημαινόμενου με το σημαίνον”, το σημείο είναι εκείνο “το κοινωνικό κατασκευάσμα που τα μέλη της ομάδας αναγνωρίζουν και κατανοούν” (S.M. Pearce 2002). Αναγνωρίζει δυο όψεις, το σημαινόμοιο και το σημαίνον, όπου για στο πρώτο “ουσία του είναι πάντα υλική και στο δεύτερο δεν βλέπουμε «ένα πράγμα» αλλά μια νοερή αναπαράσταση του «πράγματος» (H. Lidchi 1997). Τα αντικείμενα λειτουργώντας ως σημεία κατασκευάζουν ένα νόημα και μεταφέρουν νέα μηνύματα.

Μεταφέροντας λοιπόν την σημειωτική προσέγγιση του Barthes, στον χώρο του μουσείου, γίνεται αντιληπτή αμέσως η σημασία των αντικειμένων ως φορέων μηνυμάτων για την παραγωγή συγκεκριμένων νοημάτων. Έτσι, θεωρούμε πως τα συνοδευτικά σχόλια και οι φωτογραφίες, τα εκθέματα και το σχεδιασμένο στήσιμό τους όπως αντίστοιχα το κτίριο και ο χώρος έκθεσης συνιστούν την ποιητική του εκθέτειν. Αναπαριστούν τον κώδικα επικοινωνίας των ευρημάτων και των μνημείων, τα οποία μουσειακά αντικείμενα εντάσσονται μέσα στο κοινωνικό τους πλαίσιο, για να

μπορεί το κοινό να επικοινωνήσει μαζί τους. Τα σύγχρονα μουσεία δίνουν το βάρος τους στην επικοινωνία με το κοινό, στον διάλογο που θα αναπτύξει κάθε χώρος και δράση με τους επισκέπτες του. Εστιάζουν ατά πολύ στην ερμηνεία και την εύληπτη επικοινωνιακή πολιτική. “Η έκθεση των αντικειμένων διαμορφώνει ένα κοινωνικό, νοηματικό και βιωματικό διάλογο με το κοινό” (Ε. Νάκου 2001).

Η επανασύσταση του κόσμου που εξαρχής ή διαδοχικά εντάχθηκαν τα μνημεία στο παρελθόν σημαίνει και την ανάκληση αυτού του παρελθόντος όσο πιο πιστά, με την αρχική του φωνή και υπόσταση. Ανακαλώντας το δηλαδή και αναπαριστώντας το τόσο ως εικόνα όσο και ως νόημα, σημαίνουν – σημαινόμενο. Απαιτείται μια πολύ συγκεκριμένη πολιτιστική πολιτική. Η ουσιαστικότερη επικοινωνία μουσείων – μνημείων με το κοινό θα συντελέσει στο να αποτελούν διαπολιτισμικό και διεπιστημονικό χώρο συλλογικής μνήμης, ένα πεδίο που ενσωματώνοντας κριτικά το παρελθόν διασφαλίζει το μέλλον. Σε αυτή τη κατεύθυνση κινούνται τα διαδραστικά μουσεία και αρχαιολογικοί χώροι και η γλώσσα με την οποία επικοινωνούν είναι δομικό συστατικό, μία συνθήκη *sine qua non*.

Επιλογικά, τα μνημεία έχουν εγγενή μια βροντερή απήχηση, έστω και μέσα από την φαινομενική σιωπή τους, και αποδεικνύουν καλύτερα απ’ όλους την μεταξύ τους σύνδεση.

Barthes, R. (2013). Στοιχεία σημειολογίας. Εκδόσεις Επέκεινα.

Bourke, M. (2013). New Trends in Museums of the 21st century. Introduction: Working

Group 1. Στο Nicholls, A., Pereira, M., Sani, M. (eds) (2013). New Trends in Museums of the 21st century, The Learning Museum Network Project, σ. 9--13. Ανακτήθηκε από <http://www.lemproject.eu/WORKING--GROUPS/museums--in--the--21st-century--1/7th-report-new-trends-in-museums-of-the-21st-century/view>.

Foucault, M. (1987). Η αρχαιολογία της γνώσης, Εκδόσεις Εξάντας.

Lidchi, H. (1997). The Poetics and the Politics of Exhibiting Other Cultures’ in: Hall, S. (Ed.) Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. London: Sage in association with the Open University.

Νάκου, Ε. (2001). Μουσεία, εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός. Από τη σκοπιά της θεωρίας του υλικού πολιτισμού, της μουσειολογίας και της μουσειοπαιδαγωγικής. Αθήνα: Νήσος.

Pearce, S.M. (2002). Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές. Μια πολιτισμική μελέτη. Εκδόσεις Βάνιας.

Raemaekers, D. (ed.) (2011). The Social Significance of Museums, The Netherlands Museum Association. Ανακτήθηκε από [http://www.museumvereniging.nl/Portals/0/NMV%20More%20than%20worth%20it'.pdf](http://www.museumvereniging.nl/Portals/0/NMV%20More%20than%20worth%20it.pdf).

Sandell, R. (2007). Museums, prejudice and the reframing of difference. London and New York: Routledge.

Scott, C.A. (2009). Exploring the evidence base for museum value. Museum Management and Curatorship, 24(3), 195--212.

Silverman, L. (2010). The Social Work of Museums. London: Routledge.

Συλ. τόμος ([Κατερίνα Χαρβάτη](#), [Ανδρέας Ντάρλας](#), [Joseph Maran](#), [Αναστασία Γκαδόλου](#), [Θεοδώρα Καραγιώργα - Σταθακοπούλου](#), [Βασίλης Κ. Λαμπρινουδάκης](#), [Άγγελος Π. Ματθαίου](#), [Πέτρος Θέμελης](#), [Αθανάσιος Ριζάκης](#), [James C. Wright](#), [Ζωή Ασλαματζίδου - Κωστούρου](#), [Catherine Morgan](#), [Elizabeth R. Gebhard](#), [Joseph L. Rife](#), [Charles K. Williams](#), [Γιάννης Α. Λώλος](#), [Stephen Miller](#), [Ελισάβετ Σπαθάρη](#), [Άννα Μπανάκα](#), [Martha Heath Wiencke](#), [Σπύρος Ε. Ιακωβίδης](#), [Ελένη Παλαιολόγου](#), [Άλκηστις Παπαδημητρίου](#), [Χρήστος Πιτερός](#), [Καίτη Δημακοπούλου](#), [Gilles Touchais](#), [Άννα Φίλιππα - Touchais](#), [Στυλιανός Ε. Κατάκης](#), [Μιχάλης Πετρόπουλος](#), [Σταμάτης Α. Φριτζίλας](#), [Άννα Βασιλική Καραπαναγιώτου](#), [Θεόδωρος Γ. Σπυρόπουλος](#), [Knud Odegard](#), [Γρηγόρης Γρηγορακάκης](#), κ.ά. Επιμέλεια: [Ανδρέας Γ. Βλαχόπουλος](#)), (2012). Αρχαιολογία: Πελοπόννησος, [Μέλισσα](#).